Arvio Maailmankirjat.net:issä

Kertomus sokeista ja kertomus näkevistä (Saramago)

José Saramago: *Kertomus sokeudesta* 1995. Suom. Erkki Kirjalainen 1998. Tammi **José Saramago:** *Kertomus näkevistä* 2004. Suom. Erkki Kirjalainen 2007. Tammi

TYHJÄT KULISSIT: VALLAN SYNKKÄ ANATOMIA

Riitta Vaismaa

Portugalilaisen nobelistin **José Saramagon** (s.1922) rinnakkaiset teokset *Kertomus sokeudesta* ja *Kertomus näkevistä* syntyivät noin 10 vuoden välein. Väliaikana Saramago kirjoitti neljä muuta teosta. Vaikka kaksi romaania kertovat samasta paikasta ja samoista ihmisistä, vaikka romaaneissa on sama erityinen Saramagon ilmaisutyyli ja vaikka jälkimmäinen on juonellisesti jatkoa edelliselle, *Kertomus näkevistä* on ilmavampi, ja vielä edellistäkin satiirisemmalla otteella kirjoitettu. Huumori on herkullista.

José Saramago syntyi pienessä kylässä Lissabonin pohjoispuolella maanviljelijäperheeseen. Ennen kirjailijaksi ryhtymistään hän on työskennellyt mm. mekaanikkona, virkamiehenä, toimittajana ja kääntäjänä. Saramago on Portugalin ensimmäinen nobelisti ja maansa tunnetuin kirjailija. Lyyrikkona aloittaneen Saramagon tuotannosta suurin osa on proosaa: romaaneita, näytelmiä, kertomuksia ja esseitä. Lisäksi hän on kirjoittanut näytelmiä. Nobelin kirjallisuuspalkinto hänelle myönnettiin 1998. Saramago on saanut myös suurimman portugalinkielisen kirjallisuuden palkinnon Prémio Camoesin. Kahdeksan Saramagon teosta on suomennettu.

Kertomuksessa sokeudesta pääkaupungin asukkaat yksi toisensa jälkeen sokeutuvat ilman havaittavaa syytä. Näkö vain yhtäkkiä katoaa. Sokeat eivät näe mustaa vaan valkoista, pelkkää valkoista. Salamavauhtia etenevää epidemiaa kutsutaankin valkotaudiksi.

Alussa sokeita eristetään vanhaan, käytöstä poistettuun mielisairaalaan, missä syntyy ryhmiä ja hierarkioita, jotka elinehtojen muuttuessa sietämättömiksi ja nälänhädän jo uhatessa ovat sodassa toisiaan vastaan. Aivan ensimmäisen vaiheen sokeista muodostuu oma ryhmänsä, joka selviää hieman muita paremmin, koska joukossa on yksi näkevä.

Saramago antaa ihmisistä sysimustan, kavahduttavan kuvan: jokainen tekee muista välittämättä mitä tahansa saadakseen edes leipäpalan. Ensimmäisenä sokeutuneiden välille syntyy kuitenkin välittämisen halu, josta on pääosin kiittäminen näkönsä säilyttänyttä silmälääkärin vaimoa. Toisaalta hänkin pystyy omistaan huolehtiessaan jopa tappamaan.

Viranomaisista tai yhteiskuntajärjestelmästä ei ole yleisessä kaaoksessa apua, kun kaikki sokeutuvat, myös vallassa olevat. Kaupunki rapautuu, kaikki mahdollinen syötäväksi käyvä ryöstetään, kaikki asuttaviksi kelpaavat loukot valloitetaan, kodeista puhumattakaan. Likaa ja saastaa on kaikkialla. Kauhu ja pakokauhu ovat vallalla. Inhimillisyydestä ei ole jälkeäkään.

Lopulta kaikkien näkö palautuu yhtä selittämättömästi kuin se katosikin. Ahdistava tunnelma päättyy yleiseen riemuun ja haluun aloittaa elämä uudestaan. Silmälääkärin vaimo sanoo miehelleen: "Minä luulen ettei me tultu sokeiksi vaan ollaan sokeita, Sokeita jotka näkevät, Sokeita jotka näöstään huolimatta eivät näe."

Kertomus sokeudesta on suurelta osin ahdistavaa luettavaa, vaikka tuo pessimismiin hivenen toivoa edes muutamien ihmisten välittäminen toisistaan. Näön palautuminen ja kertomuksen päättyminen yhtäkkisesti jättää hämmennyksen tilaan ja odottamaan jatkoa; kenties tunne on osaltaan jälkiviisautta – jatkoahan syntyi.

Anarkismia ja kansalaisaktivismia

Kertomus näkevistä alkaa nelisen vuotta valkotaudin päätyttyä. Romaani alkaa vaaleista, joissa 80 prosenttia pääkaupungin asukkaista äänestää tyhjää. Valtaeliitti on kauhuissaan, erityisen huolissaan se on oman valtansa säilymisestä; sillehän ei äänestystulos anna mandaattia. Alkupuoli kuvaa byrokraattien kauhua, pelkoa ja epätoivoisia yrityksiä etsiä syytä ja syyllistä. Kaupungin eristäminen ja pakkotoimet raukeavat tyhjiin, kun kaupungin väki elää tyytyväisenä ja toisiaan auttaen. Vallanpitäjät osoittautuvat tarpeettomiksi, mikä tietysti lisää heidän kauhuaan.

Presidentti ja pääministeri kabinetteineen päättävät muuttaa pois kaupungista salaa ja yöllä. Kun johto lähtee, kaupunkilaiset juhlavalaisevat heidän reittinsä. Kaupunki piiritetään, sota- ja poliisivoimat jättävät kaupungin. Järjestys säilyy, kaupunkilaiset jatkavat tyytyväisinä elämäänsä. Kun puhtaanapitolaitoksen työntekijät pakotetaan lakkoon, kaupunkilaiset tarttuvat lapioihin ja haravoihin ja ammattilaiset hoitavat hommansa vapaaehtoistyönä. Tämä on riemastuttavaa luettavaa.

Puolueita äänestänyt pieni joukko pyritään evakuoimaan kaupungista. Pienehkö väkijoukko lähtee liikkeelle, mutta poliitikot unohtavat antaa määräykset, joiden mukaan pakenijat pääsisivät pois piiritetystä kaupungista. Kaaos ratkeaa kuin itsestään. Kaupunkiin jääneet tyhjää äänestäneet auttavat yhtenä miehenä pakenijat takaisin koteihinsa. Anarkismi toimii, koska ihmiset välittävät toisistaan.

Valta syö valtaa, eliitin huipulla tuulee vinhasti, ja koko ajan valta vain keskittyy. Kaikki pelkäävät oman uransa menetystä ja epäilevät toisiaan. Päitä putoilee helposti. Presidentti on edustuspelle, joka välistä juuri siksi näkee selvemmin kuin ministerit. Tyhjää äänestäneitä alkaa paljastua yllättävän läheltä poliittista eliittiä. Pahin paikka poliitikoille on, kun kaikki näyttää tapahtuneen ilman kampanjaa tai organisointia, aivan itsestään.

Oman valtansa ylläpitämiseksi, syyllisten löytämiseksi ja kaupunkilaisten pelottamiseksi valta käyttää väkivaltaa. Saramago panee väkivaltakoneistonkin rakoilemaan.

Toisessa osassa tavataan edellisestä romaanista tutut henkilöt. Sokeuden aikana silmälääkärin vaimo auttoi näkevänä joukkoa ihmisiä, jotka ovat siitä lähtien olleet ystäviä ja pitäneet yhteyttä. Tämän ryhmän kaupungista paossa oleva johto panee valvontaan. Kuten kertomuksen juoneen sopii, mitään valvottavaa saati paljastettavaa ei tule esiin. Eivät tehtävään määrätyt poliisit, etenkään heidän johtajansa, myöskään ole järin halukkailta syyllisiä etsimään.

Kun väkivaltakoneisto haluaa syyllisen, kenet tahansa, syylliseksi joutuu silmälääkärin vaimo, valkotaudin ajan ainoa näkevä. Kun poliisikoneiston osanen osoittaa inhimillisyyttä, valta eliminoi hänet siinä kuin syylliseksi valitunkin. Likaisen työn tekijä on eliitin juoksupoika, josta tiedetään vain, että hänellä on valkotäpläinen sininen solmio.

Salaisuuden Saramago säilyttää. Lukijalla on houkutus kuvitella, mitä mahtaa tapahtua seuraavissa vaaleissa. Vaikka loppuratkaisun vaikutukset jäävät kutkuttavasti kiehtomaan mielikuvitusta, Saramago ei näe toivoa poliittisen järjestelmän toimivuudesta, oikeudenmukaisuudesta puhumattakaan.

Kertomus näkevistä päättyy surullisesti. Loppu on tarkkuudessaan ja vähäeleisyydessään upea, vaikka se kallistaa ilmapiirin apeaksi.

Saramago on omien sanojensa mukaan kommunisti, ateisti ja pessimisti. Hän kirjoittaa byrokratian kritiikkiä, hän epäilee ylikansallisten ja jopa ylikunnallisten järjestelmien toimivuutta. Hän kirjoittaa poliittisen eliitin diktatuurista pessimististä satiiria, josta ei ironiaakaan puutu. *Kertomus sokeudesta* ja *Kertomus näkevistä* on helppo lukea allegoriana nykydemokratiasta.

Suomen Kuvalehden haastattelussa Saramago sanoo, että demokratia on kuin suljettu rakennus, jossa ei ole sisällä mitään, mitä julkisivu lupaa. "Kansa voi vaaleissa äänestämällä vaihtaa hallitusta, mutta mikään ei muutu. Valta on monikansallisilla yrityksillä ja finanssijärjestöillä eli kansainvälisellä pääomalla. Kapitalismi on talousjärjestelmä, demokratia poliittinen, siksi ne eivät kohtaa." (Suomen Kuvalehti 27.3.2007)

Omalakinen kirjoittaja

Saramago kirjoittaa aivan oman kielioppinsa mukaan. Lukemiseen tottumiseksi pitää nähdä vaivaa, joka palkitaan moninkertaisesti. Romaaneissa on paljon dialogia, mitä ei vain sivuja silmäillen uskoisi. Pitkäkin ajatustenvaihto etenee siten, että vain pilkku ja iso alkukirjain osoittavat uuden repliikin alkaneen.

Muutoinkin Saramago käyttää pistettä säästeliäästi. Kun kerrotaan toisiinsa liittyviä ja selvästi toisistaan juontuvia seikkoja, vain pilkkujen erottamat ja silti monipolviset virkkeet seuraavat toisiaan. Saa olla tarkkana, milloin kyse on dialogista, kuka kulloinkin puhuu ja milloin kirjailija kertoo muutoin kuin dialogin kautta. Kokonainen aukeama saattaa olla yhtä ja samaa kappaletta.

Molemmissa kertomuksissa on monikon ensimmäisessä persoonassa asioita vinosti ja salaviisaasti kommentoiva kertoja, joka vie usein näennäisesti polveileville sivupoluille. Memuoto ottaa väistämättä lukijan osalliseksi kerrontaan. Vanhahtava, jopa raamatullinen paatos ("totisesti, totisesti minä sanon…") saa välillä unohtamaan, että *Kertomukset* tapahtuvat nykyajassa. Satiirinen ja ironinen tyyli palvelee hienosti Saramagon kriittistä asennetta.

Saramgo ei nimeä henkilöitään. Byrokratian edustajat nimetään heidän asemansa mukaan. On presidentti, ministereitä ja monikerroksisien valtaorganisaation vähäisempiä edustajia. Muut molemmissa kertomuksissa esiintyvät henkilöt ovat paitsi "silmälääkärin vaimo", myös mm. "ensimmäinen sokea", "ensimmäisen sokean vaimo", "tummalasinen tyttö" ja

“mustalappuinen vanha mies”. Vaatii hetken, ennen kuin tämänkin kerrontatavan lukeminen alkaa luontua. Kun samat henkilöt tulevat vastaan toisessa romaanissa, ei muu tapa tuntuisi sopivankaan.

Riitta Vaismaa
vaismaa(at)kaapeli.fi

Linkit

Nobel-palkinnon perustelut

http://nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1998/press.htmlhttp://nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laur

Omaelämäkerta Nobel-sivustossa

http://nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1998/saramago-autobio.html

Mika Rönkkö *Voima-lehdessä*

http://www.voima.fi/content/view/full/2233?PHPSESSID

Silja Ylitalo *Turun ylioppilaslehdessä*

http://www.tylkkari.fi/index.php?s=+Saramago